

mellett nyilvánvaló előnyeit kihasználni igyekszünk. S így ez az elismerten legsúlyosabb aggály, amely főleg a középfokú oktatásban az eidetikai mozzanat érvényesítése ellen felhozható, nem látszik döntő jelentőségűnek.

Bár még: *sub iudice lis est*, de a pro és contra érveit tárgyilagosan mérlegelve, határozottan igen-nel kell válaszolnunk arra a kérdésre, érdemes-e az eidetikai jelenséget mint kétségtelen biológiai adottságot az iskolai nevelő oktatás keretébe beállítani. Ezt az újabban felfedezett pszichikai tünetet már az ifjúság biológiai összképének teljessége érdekében sem szabad lekicsinyelnünk és elhanyagolnunk, hanem ellenkezőleg: arra kell igyekeznünk, hogy a kínálkozó előnyöket, amelyek kihasználásából folyhatnak, didaktikailag érvényesítsük. Meg vagyunk győződve, hogy ezzel a modern munkaiskola szerves struktúrájába egy újabb, jelentős ágazatot iktatunk bele.

Karsai Ervin.

A NEVELŐ LELKI FÜGGETLENSÉGE.¹

I. Olyan korban élünk, amikor a világ bármely sarkában bekövetkező történések szinte minden nép életére kihatnak, — olyan eseménysoroknak vagyunk tanúi, amelyek közvetve mind saját husunkba vágnak. Talán sohasem állott ennyire világosan előttünk Széchenyi megállapításának igazsága, mint épen a most folyó lélekzetelállító küzdelemben: a mi kis nemzetünk függvénye a nagy európai nemzetek történetének, vagy ahogyan ugyanezt a gondolatot nemrégiben Ravasz László olyan találóan fejezte ki: »fecskefészek vagyunk az európai kontinens ereszén.«

Az egyén sem állott soha annyi kívülről ráható tényező középpontjában, mint ma. Vagy legalább is ezek a tényezők sohasem voltak elhatározóbbak, súlyosabbak, parancsolóbb jellegűek, mint napjainkban. A világnézetek nagy harcában mindegyik fél, — bármely »izmus« lobogója alatt küzdjön is — ellentmondást nem tűrő módon állítja fel az egyedül üdvözítő programot: vagy elfogadod ezt és akkor a mi emberünk vagy, — vagy az ellenfélhez tartozol és akkor pusztulnod kell! Bármely hivatás katonái vagyunk, bármilyen foglalkozást üzünk is, megnyilatkozásaink, munkánk nehezen mentesülnek a politikai színeződéstől. A gazdasági szintsüllyedés is minden háztartás számvitelében jelentkezik: a szegényebb társadalmi osztályokban aggasztóbban, mélyebbrehatóan, a tehetősebbekben bosszantóbban, a kényelem ezer

¹ Rendes tagsági székfoglaló előadás a Magyar Paedagogiai Társaság 1941. december 20-án tartott felolvasó ülésén.

formáját feladásra készítő alakban. A családi élet mentsvára is kénytelen volt leereszteni a világtól elkülönítő csapóhidat, nincs többé »procul negotiis«-filozófia, vége a »lathe biozasz«-jelszavaknak! Ma az egyén — a szó szoros értelmében véve — a külső ráhatások pergőtüzében él, cselekvése a sokszor teljesen ellentétes irányú külső tényezők eredője. Hányszor kénytelen bevallani a jószándék zokogó lélekkel: hisz' épen az ellenkezőt akartam és ez lett terveimből! Hányszor érezzük falevélként magunkat a körülöttünk zúgó viharok forgószelében!

A nyomasztó függések ilyen korszakában, amikor nemzet és egyén egyaránt sodródik titkos erőktől mozgatott irányban, időszerű-e lelki függetlenségről beszélni? Nem tartozik-e az ilyen tárgyú elmefuttatás az utópiák világába? Nem mosolyrakeltő-e, ha most is vallja valaki, amit a lehiggadt Horatius hirdet:

»Justum et tenacem propositi virum
Non civium ardor prava iubentium,
Non vultus instantis tyranni
Mente quatit solida nec auster,
Si fractus illabatur orbis
Impavidum ferient ruinae!«?

Vagy nem a való étellel nem számoló ifjúkor idealizmusának tudható-e be a forrófejű Petőfi életmaximája:

»Ha férfi vagy, légy férfi,
Legyen elved, hited
És ezt megmondd, ha mindjárt
Véreddel fizeted,
Százszorta inkább éltedet
Tagadd meg, mint magad,
Hadd vesszen el az élet,
Ha a becsület marad!«?

Ugy érezzük, hogy minden látszólagos ellentmondás ellenére a kérdés aktuálisabb, mint valaha. Az is nyilvánvalónak látszik előttünk, hogy, ha támasztékot kívülről nem kaphatunk, úgy azt csak felülről és belülről várhatjuk. Magunkban kell kialakítanunk és tüzőn-vizen keresztül követnünk azt az irányítót, mely biztosan vezet bennünket is, a nemzetet is az útvesztőkben.

Mit értünk *lelki függetlenség*en általában, milyenek gondoljuk a nevelő (tanító, tanár) sajátos lelki függetlenségét, — miért tartjuk ezt különösen fontosnak napjainkban? — ez a tárgya igénytelen értekezésünknek.

II. Vizsgálódásaink megkönnyítése céljából azt nézzük először, általában mi a függetlenség. Közönségesen azt szoktuk ér-

teni rajta, hogy az ember nem szorul senkire, hogy a maga ura, hogy igényeit mások segítsége nélkül is ki tudja elégíteni. Nyilvánvaló, hogy ilyen értelemben véve teljesen független ember nem található a földön. Aki társadalomban él, bizonyos kölcsönhatások alól nem vonhatja ki magát. Nem lehet soha teljesen ura önmagának. Relative véve azonban a maga erejére támaszkodót mondhatjuk függetlennek. Bizonyosnak látszik, hogy anyagi vonatkozásban az igények és kielégítésük közötti egyensúlyt jelenti a függetlenség. A gazdag ember is lehet másra szorulva, ha igényei nagyobbak, mint ahogy anyagi erőforrásai engednék. Viszont a szegény napszámos is lehet független, ha addig nyújtózkodik, ameddig a takarója ér. A vagyoni függetlenség tehát az igények, a szükséglet és a kielégítésükre szolgáló anyagi feltételek egyensúlyát jelenti.

Mikor mondunk valamely nemzetet függetlennek? Ugyanezen az alapon akkor, ha sajátos céljainak megvalósítását, igényeinek kielégítését és az ezekből kitevődő életének élését a maga erőforrásaiból, a maga erejére támaszkodva tudja biztosítani. Nyilvánvaló, hogy abszolút értelemben véve független nemzet sincs, — az autarkiára berendezett államok sem képesek tisztán önerejükre támaszkodva élni nemzeti életüket, vagy legfeljebb rövid ideig, akkor is rendkívüli erőfeszítések árán.

Ugyanígy beszélhetünk valamely intézmény függetlenségéről. Sokszor emlegetjük pl. a független magyar bírói forumokat. Miért mondjuk ezeket függetleneknek? Azért, mert sajátos feladataik megoldásakor az érvényben lévő jogszabályoknak lelkiismeretük szerint való alkalmazásán kívül minden külső tényező befolyását elhárítják maguktól.

Azzal, hogy itt a jogszabályoknak a lelkiismeret szerint való alkalmazására esik a hangsúly, már közelebb is jutottunk tárgyunkhoz. A lelkiismeret szerint való eljárás már a lelki függetlenségből folyik. Különösen kitetszik ez akkor, ha külső befolyások ellenére is a magunktól jónak látott utat választjuk. De az is nyilvánvaló, hogy a lelki függetlenség meghatározásakor sokkal nehezebb helyzet előtt állunk, mint a vagyoni függetlenség esetében. Amig ugyanis a fizikai szükségletek — bármilyen szétágazóak legyenek is — végeredményben mégis arra vezethetők vissza, hogy valamilyen, akár fizikai (pl. táplálkozás, öltözködés, lakás, stb.), akár szellemi természetű, (pl. utazás, tanulás, olvasás, szórakozás, stb.) kívánságainknak teljesítéséhez a szükséges anyagi alappal rendelkezünk és aszerint vagyunk anyagilag függetleneknek mondhatók, hogy miként tudjuk a szükséges feltételeket előteremtteni, illetőleg igényeinket ezekhez csökkenteni, — addig a lelki függetlenség sokkal összetettebb és bonyolultabb valami. A kettő között kétségtelenül mégis analógia áll fenn.

A lelki függetlenség is bizonyos egyensúly-állapotot jelent a lelki szükségletek és kielégítésük lehetősége között. Itt is minél igényesebb valaki, annál nehezebben találja meg a független kielégítés módjait. Itt is akad számtalan szellemiekben gazdag, magas pozíciójú ember, aki mástól, másoktól, vagy állandóan a körülmények kényétől-kedvétől függ, — ezzel szemben lehet számtalan értelmileg ki nem csiszolt, kis hatáskörben dolgozó szellemi napszámos, aki a maga útjait járja.

Ha eredetét tekintjük, akkor úgy gondoljuk, hogy a lelki függetlenség minden bizonnyal a lélek legalsó ösztönrétegének egyik tényezőjéből, a szabadságvágyból fejlődött ki. Állatban, emberben egyaránt él ez a szabadságvágy. Magyarázata az lehet, hogy a természet az élőlény sajátos mivoltának korlátatlan kielését akarja vele elősegíteni. Mennél kevesebb az egyén életnyilvánulásaiban korlátozó sorompó, annál teljesebben tudja egyedi és faji sajátosságait kibontakoztatni, tehát annál frissebb, eredetibb szintet szolgáltat a világ képéhez. Az állatot az ember nagy nehezen, generációk idomításával tudja csak betörni szolgálatába. Az ember pedig, akit az együttélés, a társadalom szabályai szorítanak megannyi sorompóként szűkebb és szűkebb területre, szintén a szabadságra való ösztönös törekvés elfojtásával tud csak kénytelen-kelletlen átalakulni. Az ő helyzete azonban annyival könnyebb, hogy értelme fényénél lassanként megvilágosodik előtte az életének célszerűsége. Az ösztönös szabadságvágyat ilyenformán a függetlenségre való törekvés váltja fel. A kettő közt talán csak azt a különbséget lehet tenni, hogy amíg az ösztön az egyént minden korláttól mentes, szabad élet folytatására sarkalja, — addig a függetlenség vágya a társadalomban számára kijelölt helynek függőségektől minél mentesebb betöltésére készíti. Ezzel eljutottunk a lelki függetlenség fogalmához.

III. Mivel a lelki élet hihetetlenül változatos területű és gazdag skálájú, nehéz itt a fogalom pontosabb, teljesebb meghatározását adni. Ha mindjárt lemondunk is a tökéletes meghatározás szándékáról, leghelyesebben talán úgy igazodhatunk el, ha a lelki élet főbb területeit szemügyre véve azt vizsgáljuk, hogy milyen a sajátos funkciók lefolyása abban az esetben, ha lelkileg függetlenek iparkodunk maradni. A közönséges, elnagyolt felosztást véve alapul, amely a lelki élet jelenségeit az értelem, az érzelem és az akarat körébe utalja, nézzük az egyes területekre tartozó minden olyan lelki megnyilvánulásunkat, amely a lelki függetlenség meglétét feltételezi, illetőleg hiányaira utal.

Mindjárt az értelem síkján ezt találjuk: a külvilágról való ismeretek szerzésében, a vélemények, ítéletek alkotásában is önállóságra törekszik a lelkileg független ember. Ez nem jelenti azt, hogy az ezerszínű világ arcának minden jegyét maga iparkodik

megállapítani és hogy mástól semmit készen át nem vesz, — erre a bonyolultabb kulturális életet élő, magasabb igényű egyén képtelen lenne, — hanem, hogy állandóan bírálva és a dolgok logikai összefüggésének természetes kritikájától függően fogadja el az egyik megállapítást és utasítja el a másikat. A dolgokról, eseményekről alkotott véleményeket, az ezekből levont következtetéseket minden egyes esetben öntudatlanul is saját hideg értelmének boncolókése alá vonja. Semmi megállapítást el nem fogad felülvizsgálás nélkül csak azért, mert valamilyen igazolatlan tekintély fémjelzésével került elébe. Egyszóval saját szemével látja a világot, így alkotta meg róla az első benyomásokat fizikai értelemben is, így raktározta el emlékképeit és így gyarapítja róla egyre növekvő sugarú körben ismereteit. Az ilyen emberről azt mondják, hogy világosfejű, rögtön a lényegét fogja meg, nem téveszthető meg látszatigazságokkal, téves következtetésekkel. Az ilyen ember nem egy újságnak vagy politikai csoportnak járószerűen halad, hanem a maga lábán jár. Az ilyen embernek van véleménye. A lelki függetlenségnek tehát egyik legfontosabb kelteke az önálló véleményalkotás képessége, illetőleg az erre való állandó törekvés.

Az érzelmi élet területén tulajdonképpen kétféle magatartás között választhatna a lelki függetlenségre törekvő ember. Ha a stoikusok »galéné tész psychészé-ét iparkodik elérni, akkor igyekszik távortartani magától minden uralkodóvá válható érzelmet, akár jó az, akár nem. Csakhogy ebben az esetben könnyen arra a sorsra juthat, mint amilyent Mereskovszkij fest elénk *Őrök utitársak* című munkájában szereplő remetéje alakjában. Ez a remete csak az elmélkedésnek akar élni, ezért megpróbál kiirtani szívéből minden érzelmet, magas oszlopra ül, hogy ezzel is jelképezze elszakadását a világtól, — mégsem sikerül szándéka: sírva fakad, amikor a faággá merevedett karján fészket rakó madárka egyszer csak nem tér vissza hozzá. Az ilyen állásfoglalás tulajdonképpen önmagunk elől való menekülést jelent: érezzük gyengeségünket, — félünk, hogy a nagy örömeket nehezen elviselhető fájdalmak, a szelid érzelmeket nehezen leküzdhető szenvedélyek váltják fel ezért inkább kiirtunk csírájában minden érzelmet magunkból, csakhogy mentesüljünk a megpróbáltatásoktól. Ugy teszünk, mint a dohányos vagy a borkedvelő ember, aki teljesen abbahagyja a dohányzást vagy az ivást, mihelyt a mérték megtartására figyelmezteti az orvosa. Ebben az esetben a lelki függetlenség már nem csupán a bennünket környező világtól való elkülönülést jelenti, hanem jelzi a törekvést a hideg értelemnek és a tőle irányított akaratok teljes felszabadítására az érzelmekektől és így nem más, mint a lélek öncsonkító tevékenysége. Ez az állapot lényegében már többé nem is függetlenség, hanem éppen természetellenes megkötöttség.

A helyes út nem lehet ilyen szélsőséges. Az érzelmek lelki életünk kovászát adják: a legtöbb akár nemes, akár aljas tett végső indító oka valamilyen érzelem. Ennek a bennünket mozgató tényezőnek háttérbe szorítása — ha lehetséges volna — az élet hihetetlen elszürkítéséhez vezetne. És mivel nyilvánvaló, hogy sor rá ugysem kerülhet, másféle magatartást követ ezen a területen a lelkileg független ember. Ez a magatartás beilleszthető az erkölcsös jellem viselkedésébe, mint ahogy maga a lelki függetlenség is csak egyik jegyét alkotja a nemes értelemben vett jellem fogalmának. Hogy azonban ezt a magatartást megtaláljuk, az emberi élet végső célját is szemügyre kell vennünk. Mi lehet az élet végső célja, amely fennmarad akkor is, ha a feléje vezető részcek — a szerencsétlen véletlenek különös össztalálkozása révén — esetleg egyre-másra semmisülnek meg, mi lehet az a legtávolabbi és mégis mindig állandó irány, amelyhez való utunk csak a halál pillanatával zárul le? Csak ez: egyéniségünk sajátos mivoltának lehető kialakítása, a Tökéletesség, Isten közelebbe való felemelkedés, azaz önmagunk tökéletesedése. Közbeeső állomás, rész cél lehet számtalan, közelebb vagy távolabb lévő, kisebb vagy nagyobb kört magában foglaló: végeredményben ezek mind ehhez a végállomáshoz vezetnek. Bármilyen közvetítő célt válasszunk is magunknak, mint pl. a család eltartását, gyermekeink derék emberekké való nevelését és ezzel számukra is a végső cél irányába való beállítást, — vagy a társadalom egy rétegének, esetleg nemzetünknek, vagy az egész emberiségnek szolgálását: hajtóerőre van szükségünk, hogy célunkat szolgálhassuk, olyan erőre, amely, ha százszor elesünk is, képessé tesz százszor újra kezdeni a munkát a kijelölt irányban. A motor: az érzelem, — akár az atyai, akár az emberbaráti szeretet, akár a hazafi szeretetének formájában, vagy bármilyen más alakban jelentkezik is. Nyilvánvalónak érezzük ebből, hogy a lélekben független embert nem téríti el a kitűzött céltől semmiféle aljas indulat, tisztánlátását nem homályosítja el a harag vagy gyűlölködés, — az önzetlenség útján nem gátolja a fősvénység, kapzsiság, haszonlesés, vagy irigység, — a helyesnek vélt szó kimondásában vagy tett végrehajlásában nem akadályozza félelem, vagy hiúság, anyagi veszteség vagy lelki sérelem réme. Élete felfelé törő kocsiába — hogy Platon képét vegyük át — hajtóerőként befogja a nemes érzelmeket, ugyanakkor azonban a lealacsonyító indulatokat és gátló szenvedélyeket értelmének és akaratának erejével messze űzi, — nem engedi, hogy ezek lelkének szárnyait lehúzzák, független röptében gátolják. A lelki függetlenségnek érzelmi téren tehát feltétele: az értelem uralma az érzelmek felett.

Az eddigiekből következik, hogy a lélekben függetlenségre törekvő emberben semmi sem olyan erős, mint az akarat. A maga

számára világosan megfogalmazott és egyszer kitűzött célt minden áron el akarja érni. Semmitől sem irtózik annyira, mint hogy magát idegen akaratnak belenyugvás nélkül alárendelje. Viszont, ha egyszer arról győződött meg, hogy az idegen akarat követése kitűzött célja elérését jobban biztosítja, boldogan hajt fejet a felsőbbrendűnek elismert személy előtt. Ebben az esetben is irtózik azonban az eléje írt módszer vak követésétől, az egyéniség kiélését biztosító szabad út helyett a sablon alkalmazásától. A passzív viselkedéssel sem elégszik meg, hanem azt, amit jónak lát, végre is akarja hajtani. Lelkében ez az akarat az uralkodó elem, ez készteti a szükségesnek vélt tett megvalósítására.

Röviden összefoglalva: a lélekben független embernek mindenről saját véleménye van, ezt van bátorsága — ha szükséges — mindenkivel szemben kimondani és van akaratereje a szükségesnek vélt tett minden körülmények között való véghezvitelére. Az ilyen ember minél magasabb célt tűzött ki maga elé, annál nagyobb értelmi felkészültséggel, annál biztosabb ítélőképességgel, annál állhatatosabb érzelmi alappal és annál erősebb akaratni készséggel tudja csak biztosítani lelki függetlenségét.

Szinte nem is kíván külön említést, hogy ez a lelki függetlenség nem valami levegőben vagy épenséggel légüres térben mozgó dolog, hanem — mivel a húsból és vérből alkotott ember tulajdonsága — nem mentes az anyagi vonatkozásoktól sem. Ezt Széchenyi úgy fejezte ki, hogy a lelki függetlenség egyik feltétele a vagyoni rend. Az anyagilag teljesen leszorított, a banauzikus foglalkozásoktól megtört ember lelki helotává süllyed!

Ugy érezzük, azt sem kell nagyon bizonyítgatnunk, mennyire szükséges a lelki függetlenség mind az egyén, mind pedig a nemzet életében. Az egyén az imént röviden jelzett végső földi célját, tökéletesedését, minden sajátos jótulajdonságának kibontakoztatásával csak így tudja elérni. Ha nem törekszik erre a függetlenségre, olyan lesz, mint a szél erejétől, vagy a sziklák súlyától elkorcsosodott fa, nem tud a magasba törni, nem tudja az »ember« fogalmának valamennyi jegyét a maga sajátos, egyedi mivoltában kifejleszteni. A nemzet pedig, amely számtalan egyedből tevődik ki, nagy sommában ugyanolyan, mint a részösszegek egységei. Ha tehát szüksége van valamely tulajdonságra az egyénnek, akkor kétségtelenül értékgyarapodást jelent ez a nemzet számára is.

IV. Nézzük ezek után, mennyiben szükséges külön foglalkoznunk a nevelő — értjük rajta a hivatásos nevelőt: tehát tanítót, tanárt — lelki függetlenségének kérdésével.

Az átmenetet megkönnyíti, ha a nevelő hivatását mint részcélt az élet végső céljával hasonlítjuk össze. A nevelő hivatása a fejlődő lélek kibontakozásának elősegítése a sajátos, helyes irányú készségek, kiteljesedésének támogatása és a rossz tulajdonságok

visszafejlesztése útján. Ha az élet végső céljaként elfogadjuk a tökéletesedés mennél teljesebb megközelítését, akkor azonnal szembetűnik, hogy a nevelő esetében maga a hivatás teljesítése és a végső cél felé való haladás nagyon rokon tevékenység. Mindössze annyi a különbség, hogy az első tevékenységnek tárgya idegen személy, míg a másodiké maga a cselekvő egyén. Ha tehát a lelki függetlenség az ember életének értelme szempontjából érték minden egyén számára, akár mérnök, orvos, mesterember vagy bármilyen más foglalkozású is, akkor elengedhetetlen és nélkülözhetetlen annak, akinek mesterségéhez is hozzátartozik. Az a mérnök, orvos, katona vagy mesterember ugyanis, aki legtöbbször a mások véleménye után megy, — még lehet kiváló szakember a laboratóriumban, az orvosi rendelőben, a műhelyben vagy a sajátos munkaterületen, — de az a nevelő, akiben nincs kialakult világgép, aki a fontos kérdésekben is mindig ingadozik, az a lélek formálásában, a fejlődő lélek vitorláinak helyes irányú kifeszítésében jövátételten hibákat okozhat. Mindenütt nagy a személyiség szerepe, — hisz minden mindig az emberen fordul meg, az élet bármely területén történő munka végzéséről legyen is szó, — de sehol sem olyan döntő fontosságú, mint a tanító, tanár esetében. Ám kövesse egyik iskolareform a másikat, szabályozzák a tantervek, rendtartások, egyéb előírások a tanítás és nevelés munkáját a legapróbb részletekben, — ha a tanító, tanár nem kialakult személyiség, ha nem rendelkezik ennek egyik leglényegesebb alkotójegyével, a lelki függetlenséggel, feltétlenül elsikkad a tartalom, mert hiányozni fog nevelő-tevékenységének határozott iránya. A nevelő lelki függetlenségéből viszont az is következik, hogy a lélek mélyében gyökerező fokozottabb felelősségtudat vezeti. A jó nevelő fogalmával nem egyeztethető össze a felelőségnek kényelmes másra-hárítása, ilyen önmegnyugtatóssal: »pontosan, betű szerint követem az elrendelt szabályokat, felügyelőhatóságaim utasításait, azért mosom kezemet«. El kell ismernünk, hogy az a veszedelem fenyeget: annyi a szabály, annyi az innen-onnan jövő utasítás, hogy azoknak lélek nélkül és a végső cél szem elől tévesztésével történő követése zsákutcába visz, a felelőség lerázását eredményezi. A nevelőnek ezért önállóan, a saját lábán járva, tekintetét a nevelés végső céljára szegezve kell a gondjaira bízott lelkeket formálnia. Viszont, ha ezt cselekszi, akkor hivatásának teljesítése közben önkénytelenül mindjobban és jobban közeledik az élet végső céljának eléréséhez: sajátmaga tökéletesítéséhez.

Čsodálatos és érdekes ellentét: hivatása meggátolja abban, hogy, mint a mérnök, orvos vagy katona, bizonyos nyers erővel kifelé élje ki magát, — és mégis neveltjéhez való lehajlásakor és

befelé-fordulásában az igazi lelki függetlenség erőteljesebben verhet gyökeret benne. A lelki függetlenség legnagyobb veszélyeztetője ugyanis általában az anyagiasság és a hivatali karrier befutásának erőltetése, a törtetés. Az elsőnek főként az önzés, a másodiknak legnagyobb mértékben a hiúság az okozója. A befelé forduló egyén képes leginkább e két jellemvonás visszaszorítására és ezért az igazi nevelő lelke e két, földhöz kötő béklyónak levetésével könnyebben emelkedhetik a magasba, kaphat szinte felfelé emelő szárnyakat. Azzal tehát, hogy lelkét és egész valóját a gyámolításra szoruló gyermeki lélek kifejlesztésének szolgálatába állítja, — azzal, hogy így magát önmagával szemben való igénytelenségében mintegy megalázza, felmagasztosul és lelkileg függetlenebbé válik. A kopott ruhában járó, sokszor félszeg viselkedésű nevelők táborában, ahol annyi a tekintélytisztelő, halkszavú, szinte alázatos modorú egyén, egyuttal sok más hivatásrend tagjainál nagyobb számban található a lelki függetlenségre törekvő olyan nő és férfi, aki eszményeit megalkuvás nélkül szeretné követni.

Ujra a lelki tevékenységek három előbb tárgyalt területéről elindulva, a nevelő lelki függetlenségének feltételeit a következőkben látjuk.

Akár alacsonyabb, akár magasabb fokon végzi is a nevelő munkáját, elsősorban a tanításhoz szükséges megfelelő ismeretekkel, tudással kell rendelkeznie. A tanítás szakosított-fokán el kell kerülnie azt a veszedelmet, hogy csak szaktárgyai területén bírjon jártassággal. A tanítás eredményességének egyébként is elengedhetetlen feltétele, hogy a tanító sokirányú érdeklődésű legyen. A sokirányú érdeklődéssel megáldott és ezért sokoldalú tudással rendelkező tanító tanítványait nem szűkreszabott határok közé tartozó és ezért holt anyag, hanem egymással összefüggő és épen ezért a világ teljes arcát elővarázsoló, élő, tehát fejlődő és átélhetővé teszi. Csak így valósítható meg az, amit boldogemlékű Teleki Pál gróf annakidején mint az Országos Közoktatási Tanács elnöke a »tantárgyak kapcsolásá«-nak sürgetésével állandóan hirdetett. Ezt pedig csak a tisztán látó, pusztán a végső célt követő nevelő érheti el. A sokoldalú érdeklődéssel bíró nevelő, mivel ismereteinek köre kiterjedt, bármilyen helyzetben felismeri a lényegtelennek látszó dolgok jelentőségét és kellő értékükre leszállítva látja a nagy propagandával beharangozott, divatos frázisok mögött meghúzódó szegényes fogalmi tartalmat. A magyar nevelőnek ezenfelül is különösképen a nemzet multját, jelenét, a magyar nép, a magyar föld jellemvonásait: értékeit, fogyatékosságait kell annál is inkább ismernie, mert bármilyen területű legyen is tanítói feladatköre, a közvetítésre váró ismereteknek magyar szájából magyar fülhöz kell hangozniuk. Egy kis túlzással azt

mondhatnók, hogy a legelvontabb matematikai képlet vagy a tőlünk legtávolabb eső tárgyú klasszikus szöveg magyarázásakor is önkénytelenül ki kell a magyar szellemnek csendülnie. Mennél mélyebb szakismeretekkel, mennél többirányú komoly tudással rendelkezik a nevelő, annál szilárdabban áll az értelem síkján, annál emelkedettebb szempontból bírálva nézi a saját kis köre, a nemzet, a világ eseményeit és állapotát, — annál jobban biztosítja az értelem területén nevelő hivatásának betöltésével függetlenségét.

Áttérve mármost a lelkiélet legszínesebb és legváltozatosabb síkjára, az érzelem elnevezése alá foglалható jelenségek csoportjára, nyilvánvalónak látjuk, hogy a lelki függetlenségre törekvő nevelő mindenki másnál kevésbé helyezkedhetik az érzelmek ki-küszöbölésének álláspontjára, — viszont neki kell a legjobban óvakodnia attól is, hogy pusztán érzelmi lobogás vezesse az értelem fékje nélkül. A tisztán csak értelmi lény u. i. lehet ismereteket közlő gép, de nem lehet nevelő, — a csak érzelmeinek hatása alatt álló ember pedig akaratlanul is yét a tudatosság követelményei ellen. A nevelés fogalmában benne rejlik, hogy az egész fejlődő egyén *növelésére* irányul, a testet, a lelket, ezek minden helyes irányú képességét, hajlamát beleértve. Értelmet az értelem munkáltatásával, érzelmeket pedig az érzelmek megindításával lehet csak fejleszteni. Az érzelem viszont csak az érzelem melegére nyílik ki. Amilyennek akarja tehát látni növendékét a jó nevelő, olyannak kell neki magának is lennie, — amilyen érzelmeket akar bennük felkelteni és táplálni, olyanokban kell neki is lobognia, de példát kell egyúttal mutatnia arra is, hogy az ilyen tűznek a fénye ne vakítson meg, hanem utat mutasson a cél felé.

Ami végül az akarat szerepét illeti a nevelő lelki függetlenségében, az — véleményünk szerint — tulajdonképen nem színeződik valami sajátos módon. Mindössze talán az a jellegzetes sajátága, hogy csak a döntésben erős, utána a megvilágításban, a cselekvés szorgalmazásában már bizonyos ellanyhulást mutat. Ez egyébként nem csupán a nevelő, hanem minden befelé tekintő egyén tulajdonsága: amikor az értelem az adott lehetőségeket megvizsgálta és az akarat döntött abban, hogy az egyiket elvesse, a másikat megtartsa, illetőleg kövesse, — akkor az elhatározott cselekvés megvalósítására, azaz általában a cselekvésre már nem mutatkozik elég szívósság, állandóság. Mintha energiája az elmélkedésben, önmagának belső formálásában égne el. Innen van azután, hogy sokszor az életre nézve döntő események előtt határozatlansággal, másra utaltságot árul el, — pedig a cél tisztán áll előtte és az elérésére való törekvés vágya is élénken él benne. Ezzel magyarázható az is, hogy a köznapi, jelentéktelen cselekvésekben is bizonyos félszogséget mutat.

Összegezve az eddigieket, a nevelő lelki függetlenségének feltételeit ezekben látjuk: sokoldalú szellemi felkészültség, szilárd

erkölcsi alapon nyugvó tiszta, világos ítélet, — a nemes érzelmek melegítő és hajtó ereje és végül a helyesnek felismert igazság megvalósítását szorgalmazó akarat.

V. Legyen szabad ezek után még vázlatosan rámutatni azokra a külső okokra, amelyek — véleményünk szerint — a nevelő lelki függetlenségét szabad kibontakozásában akadályozhatják.

Itt elsőként egy nagyon sokat vitatott kérdést, a tanulók túlterhelésének problémáját érintjük olyan mértékben, amennyire ezt tárgyunk megkívánja. El kell ismernünk, hogy túlterhelés — főleg a gimnáziumi oktatás terén — igenis van. Az iskola feladatának — megítélésünk szerint — sokkal jobban felelne meg, ha a tanítás anyagát erőteljesen csökkentenék. Be kellene végre egyszer látnunk, hogy a hihetetlen mértékben felhalmozódott ismeretanyagot nem lehet mind, még lepárolt alakban sem, a gyermek fejébe átönteni. A nagy felületen mozgó munka helyett a mélyre kellene hatolni annál inkább, mert a mai túlzott követelmények már-már a nevelő didaktikai meggyőződését is megkötik. Független lelkű nevelő borzadva nézheti az intő példákat az érettségi vizsgálatokon, ahova a közepes képességű tanulók agyuk minden mozgékonyságának feláldozása árán tudják csak magukat feltornászni. Mit ér a nemzet az ilyen kifáradt, önálló felgátsáknak még a szíkráját is nélküli fiatalokkal, amelyek egész tudománya annyi, hogy bizonyos ismeretanyagot ideig-óráig szajkó módján recitálni képes? A tanítási anyag csökkentése a nevelési lehetőségek fokozására vezetne: a »non multa, sed multum« elvének alkalmazásával a tudás elmélyülne és a felületességre való kényszerű rászokást komoly kötelesség-tudat váltaná fel. A független lelkű nevelő, aki a nevelés igazi céljának és a növendék lelki képességeinek ismeretében aggódva látja ezt a kiegyensúlyozatlan helyzetet, — nehezen találhatja meg a kivezető helyes utat. Ha nem is látjuk annyira sötétnek a mai állapotot, mint az a köztisztelőnek örvendő ékeztollú publicista, aki a multkoriban »A névtelen diák« című cikkében a túlterhelés kérdésével foglalkozva rezignáltan ezt állapította meg: »nekünk máris az a gyanunk, hogy az elméleti kulturpolitikusok és a gyakorlati nevelők között nagy lelki hasadás van s a fegyelem ezt csak külsőleg tünteti el, de belsőleg el nem oszlatja...«, — mégis el kell ismernünk, hogy a lelkiismeretes nevelő ma nagy dilemma előtt áll. Fokozza a nehézséget az a körülmény, hogy épen a tanítási anyag nagy mennyisége miatt a tanmenetek, óravázlatok, szakfelügyeleti rendszer, stb. útján történő ellenőrzés is szigorúbbá vált. Ezért a nevelő lelke, a teremtő, alkotó lélek ma ritkán tud annyira felszabadulni, helyesebben ritkán mer olyan mértékben önállósá válni, ahogy azt a tanítás és nevelés munkájának komoly, nem látszat-eredményessége megkívánja. A végső ered-

mény azután az, hogy a független-lelkűsége törekvő nevelő felfelé bizonyos reservatio-mentális-szal mintegy lelkileg begombolkozik, — a lelkiekben kisebbigényű egyén pedig lassanként mesteremberré válik.

Talán épen az ismeretanyag túltengésének a következménye, hogy néhány év óta mondhatni burkolatlan bizalmatlanság nyilvánul meg a nevelés terén az iskolával szemben. Bizalmatlanság, amely végső eredményképen szinte ki akarja venni a nevelés munkáját az iskola kezéből. Mi lehet ennek a korhangulatnak az igazi oka? Hiszen az utóbbi évek törvényeiben is mind jobban és jobban kidomborodik az iskola nevelő kötelessége...

Az iskolával szemben nyilvánuló elégedetlenséget leghatározottabb alakban Hitler Adolf juttatta kifejezésre, amikor egyik beszédében azt mondotta, hogy a nagytudású, de kis akaraterejű egyéneknél a nép szempontjából sokkal többet érnek a testben és lélekben egyaránt egészséges, tettekész férfiak. Hát az eddigi iskola nem nevelt tanítványaiból ilyen embertípust? kérdezhetjük. Nem, mondja a korszellemtől irányított államhatalom, mert az értelmi neveléssel egyenlő jogot kíván a test kifejlesztése, továbbá az akarat nevelése. Az utóbbit pedig csak cselekedtetés útján, az egész egyént, testet és lelket egyaránt kemény próbákra tevő akadályok leküzdése révén érhetjük el. Ez meg már meghaladja az eddigi iskola sajátos munkaterületét.

Ezzel a megokolással azután a gyermek nevelését többé nem annyira az iskola veszi át a családtól, mint inkább egy külön erre hivatott nevelőszerv: a Hitler-Jugend, a G. I. L. (Giuventù Italiana del Littorio), nálunk pedig a leventeintézmény. Ezeknek keretében folyik a testgyakorlás kiegészítő része, a különböző sportágakban való gyakorlás és a szociális érzékű, áldozatos, tette kész, hazafias jellem nevelése.

Ugy érezzük, ez a nevelés terén mutatkozó reform tulajdonképpen nem annyira a nevelők munkásságának kritikájából, mint inkább abból az érzésből fakad, hogy az iskola kiegészítésre szorul. A tanító, tanár munkája általában kimerül a tanításban, most pedig többről van szó. Igaz, hogy a tanítás nem csupán az értelem fejlesztését és a tudást eredményezi, hanem az eszmények kitzetésével az érzelmek megnemesítését, — a munka és erő kifejlesztésével pedig az akarat megerősítését is célozza. Mégis az a vád, hogy a nevelés sok más eszköze az iskola területén kívül esik, azt itt fel nem használhatja. Ezeket akarják az előbb említett intézmények pótolni.

Mi a kérdés sarkpontját abban látjuk, hogy — engedve a kor követelményeinek — inkább tágítsa kereteit az iskola, de ne engedje ki az ifjúság nevelését az arra hivatott kezekből. Annak idején a cserkészlet is az iskola munkaterületének ilyenirányú ki-

egészítésére törekedett. És a cserkészlet mind a mai napig még is felelt magaválasztotta feladatának, mert irányítói és munkásai a nevelők táboraiból kerültek ki. A leventeintézmény utján is csak abban az esetben vezet sikerre az ifjúság nevelése, ha benne a munkát hivatásos nevelők: tanítók és tanárok végzik. Ez a megoldás egyúttal záloga lenne annak is, hogy a két intézmény nevelési iránya nem ütközik, hatása nem rontja le egymást. A leventemozgalom legfőbb irányítói részéről a megoldásnak ebben az irányában a legteljesebb megértés mutatkozik.

Ebben az esetben az iskolával szemben megnyilvánuló bizalmatlanság nem fog a nevelőkre is áttapadni. A képesség erre az iskolánkívüli munka vállalására a nevelőkben megvan, csak bizonyosfokú átállítódást kíván. Valami keveset fel kell áldozni a kontemplatív életformából és a passzív síkról aktívabb területre kell térni. Ez azt jelenti, hogy a tanítók, tanárok feladatukat nem tekinthetik befejezetteknek a tanítási órák elvégzésével, erre való felkészülésükkel, hanem vállalják a tulajdonképeni nevelést is a kijelölt új munkaterületeken. A könyvek köréből, az elméletek sikkjáról kilépve, többet kell tanítványaikkal a természetben együtt lenniök, sportolva vagy terepgyakorlatokat végezve. Szinte azt mondhatnók, hogy csak úgy tudja a nevelőrend az ifjúság nevelése terén a fenyegető alárendeltség szerepét megelőzni, ha maga vállalja azt a munkát, amelyet új intézmények felállításával különben másra bíznanak. Még merészebb következtetéssel: csak úgy tudja mind az egyén, mind az egész rend lelki függetlenségét biztosítani, sőt megerősíteni, ha eddigi zárt munkaterületének megnyitásával magának újabb munkaterületet szerez. Ez egyszersmind a lelki függetlenségének bizonyítéka is lenne: hisz nem a külső kényszer, hanem a hivatástudat szabad érvényesítése, a nevelés átfogó gondolata, tehát a nevelő legsajátabb birtoka indítaná erre a nevelőket.

Végére hagytuk, pedig nem utolsó sorban tartjuk fontosnak az anyagi feltételek megteremtésének kérdését. Azt mondtuk feljebb, hogy a lelki függetlenség nem mentes az anyagi vonatkozásoktól. Más szóval kifejezve ez annyit jelent, hogy az anyagi gondoktól guszba kötött ember lelke is hova-tovább szolgástorba süllyed. Köztudomású a magyar nevelőrend súlyos anyagi helyzete. Számtalanszor hallatta a társadalomnak ez a rétege jajszávét egyesületei révén. A helyzet már eléggé el is mérgesedett. Amikor az Országos Középiskolai Tanáregyesület néhány héttel leelőtt megtartott 75. közgyűlésén a Tanárok Házának gondnoka jelentésében ahhoz a ponthoz ért, hogy a gondjaira bizott épületben elhelyezett tanárgyermekek közül egyetlenegy sem iratkozott a bölcsészeti fakultásra, fergeteges tapsban tört ki a jelenlévő csupa tanárból álló közönség. Ebben a szívfacsaró tetszésnyilvánításban robbant ki a tanárság régtől fogva elfojtott keserősége, a lélek

öszönrétegéből feltörő, bizonyos fonákul büszke elégtétellel színeződött káröröme. Olyan volt ez az állásfoglalás, mint a szőlősgazdáé, aki mikor látja, hogy minden elveszett, versenyre kel a jégeső pusztításával.

Ujabbban a figyelem opportunistá szempontból és külső tényezők részéről is efelé a probléma felé irányult: ijesztő mértékben csökkent a tanítónak, tanárnak készülő ifjak száma. A kultuskormány évről-évre megismétlődő erőfeszítései nem sok eredményt mutatnak: toldozgatással-foldozgatással ezen a területen semmire sem megyünk. Alapos és általános javításra szorul a kérdés, — akár a nevelőrend utánpótlásának, akár a már működő nevelők anyagi megsegítésének szemszögéből nézzük a dolgot. Mind újabb meg újabb feladatok tornyosulnak a nevelők elé, a hivatásterület bővülése mind több és több áldozatot kíván. De az áldozat csak minden vonatkozásban kiegyensúlyozott lélekből fakadhat és az áldozathozatalnak a belátásban kell gyökereznie. Meg kell tehát szabadítani a nevelőt a létfeltételek biztosításával a leg súlyosabb gondoktól, hogy tekintetét a magas célokra irányítva, lelkiismeretét függetlenül követve tölthesse be hivatását.

VI. Végére értünk szerény mondanivalónknak. Igénytelen gondolatainkkal arra akartuk ráirányítani a figyelmet, hogy a mai súlyos idők fokozottabb ébrenlétét, a lélek felelősségteljesebb őrtállását és nagyobb magáraeszmélést kívánnak. Nem akartuk ezzel az individuuum szerepét túlzottan az előtérbe tolni, mert hisszük és valljuk, — hiszen keresztények vagyunk — hogy a közösség előbbre való, mint az egyén. De nem tudjuk, a nehéz, vajdó idők mit hozhatnak: jóra és rosszra egyaránt el kell készülvén lennünk. A nemzet csak erős egyedek útján tudja a kedvező sorsban magát erősíteni, — a nagy megpróbáltatások idején viszont csak akkor nem hull szét porló hant módjára, ha egyénenként és összeségben is felkészül a veszedelemre. — Akár egyik, akár másik korszak következék is be, sorsdöntő szerep vár előtte és benne a független lelkű magyar nevelőre.

Bassola Zoltán.